

DOORLOPENDE LEERLIJNEN TAAL: VAN PO NAAR VO NAAR MBO

Doorlopende leerlijnen taal zijn van groot belang in de schoolcarrière van leerlingen. Niet alleen de docent Nederlands is hiervoor verantwoordelijk; het is een zaak van alle docenten gezamenlijk. Maar hoe vertaal je dit naar de praktijk? Hoe bereik je dat de drempels tussen verschillende schooltypes geslecht worden en dat alle docenten aandacht besteden aan taal in hun vakles? DOOR JANNEKE VAN HARDEVELD

Foto: Anda van Riet

Aanbevelingen en handreikingen te over, maar hoe realiseer je als school een doorlopende leerlijn taal? Het rapport van de commissie-Meijerink (Expertgroep Doorlopende Leerlijnen, 2008) vormt een handreiking voor scholen om toe te werken naar fundamentele niveaus voor alle taalvaardigheden, en docenten weten bovendien wat ze aan taalvaardigheid mogen verwachten van instromende leerlingen. Alle docenten weten dat het werkstuk van een brugklasser er anders uitziet dan dat van een vierdeklasser. Maar in welke taaluitingen zit hem dat verschil? De zin 'In het oude Griekenland geloofden de mensen in verschillende goden' heeft dezelfde strekking als 'De oude Grieken kenden een polytheïstische godsdienst'. Toch ziet iedereen dat de zinnen in talig opzicht van elkaar verschillen. Wanneer er sprake is van een doorlopende leerlijn taal, zijn docenten van alle vakken zich bewust van de moeilijk-

heidsgraad in taalbeheersing die ze van hun leerlingen vragen.

Kennis en bewustzijn

Behalve kennis van de referentieniveaus uit het rapport *Over de drempels*, is er nog meer kennis nodig om een doorlopende leerlijn te realiseren. Warme gegevensoverdracht van het basis- naar voortgezet onderwijs, misschien zelfs al op basis van de referentieniveaus, is een goede start van de doorlopende lijn, maar ook daarmee zijn we er nog niet. Voor elk vak wordt taal gebruikt om het te doceren. De doorlopende leerlijn taal hoort dus niet alleen thuis bij docenten Nederlands, maar bij alle docenten.

Alle vakken bedienen zich van taal om de stof te doceren, dus in alle vakken zou een lijn te zien moeten zijn in talige vaardigheden die toenemen naarmate de

leerling verder komt in dat vak. Dit betekent dat elke docent zich bewust moet zijn van het taalniveau dat hij van leerlingen vraagt (bijvoorbeeld in presentaties, maar ook in het lezen van teksten), het taalniveau waarop zijn lesmateriaal gemaakt is, en het taalniveau dat zijn leerlingen hebben. Een voorbeeld dat iedere docent zal herkennen, is het presentatieniveau dat hij van leerlingen vraagt in de verschillende jaren. Een presentatie voor biologie in de eerste klas duurt misschien vijf minuten, in de vierde klas een kwartier. Vaak is de stijgende lijn in talige vaardigheden te zien in bijvoorbeeld aangeboden teksten, die moeilijker worden, maar het bewustzijn van de rol van taal is lang niet bij alle docenten aanwezig.

In dit artikel wordt een aantal concrete aanwijzingen gegeven om de doorlopende leerlijn taal te realiseren in het onderwijs, in alle vakken. Docenten Nederlands zouden – als taalexperts – de ambassadeursrol voor de

doorlopende leerlijn taal kunnen vervullen op hun eigen school.

Bekendheid

In de ideale situatie hebben alle docenten kennis van de taalvaardigheidsniveaus die ze van hun leerlingen mogen verwachten als ze hen voor het eerst zien. Of ze nu voor het eerst kennismaken met leerlingen in de eerste of tweede klas of pas in de bovenbouw, van elke leerling zou de docent moeten weten hoe taalvaardig hij of zij is. Alleen dan kan de docent de juiste ondersteuning geven op het gebied van taal.

Een eerste stap naar de kennis over de taalvaardigheid van leerlingen is het opnemen van de gegevens over taal in het leerlingvolgsysteem. Ook betekent het dat binnen de school per vak bekend moet zijn naar welke taalvaardigheidsniveaus per jaar toegewerkt wordt. Van

NIVEAU	BASISKWALITEIT	DREMPEL
1	eind primair onderwijs	van po naar vo
2	eind vmbo	van vo fase 1 naar vo fase 2 / van vmbo naar mbo
3	eind mbo 4 en havo	van vo en mbo naar ho
4	eind vwo	van vo naar wo

DOMEIN 2: LEESVAARDIGHEID				
	NIVEAU 1F	NIVEAU 2F	NIVEAU 3F	NIVEAU 4F
ZAKELIJKE TEKSTEN	Kan eenvoudige teksten lezen over alledaagse onderwerpen en over onderwerpen die aansluiten bij de leefwereld.	Kan teksten lezen over alledaagse onderwerpen, onderwerpen die aansluiten bij de leefwereld van de lezer en over onderwerpen die verder van de lezer afstaan.	Kan een grote variatie aan teksten over opleidingsgebonden, beroepsgebonden en maatschappelijke onderwerpen zelfstandig lezen. Leest met begrip voor geheel en details.	Kan een grote variatie aan teksten lezen over tal van algemeen maatschappelijke of beroepsgebonden onderwerpen in detail begrijpen.
FICTIONELE EN LITERAIRE TEKSTEN	Kan jeugdliteratuur belevend lezen.	Kan eenvoudige adolescentenliteratuur en zeer eenvoudige volwassenenliteratuur belevend en herkendend lezen.	Kan adolescentenliteratuur en eenvoudige volwassenenliteratuur kritisch en reflecterend lezen.	Kan volwassenenliteratuur interpreterend en esthetisch lezen.

Kader 1. Taalvaardigheidsniveaus

alle instromende brugklassers moet bekend zijn of zij het 1F-niveau (voor een overzicht van de niveaus: zie kader 1) hebben voor alle vaardigheden of niet. En wat betekent dat voor een vak als biologie? Wat betekent het voor het lesmateriaal, voor de didactiek en voor de toetsen? Dat zijn vragen die elke docent zou moeten kunnen beantwoorden. Elke docent zou dus op de hoogte moeten zijn van taaltoetsresultaten van de leerlingen en zou moeten weten hoe hij met de bekende gegevens iets kan in zijn lessen. Dit alles kan informatie zijn die toegevoegd is aan het vakwerkplan (zie kader 2).

Om deze betrokkenheid bij collega's te bewerkstelligen is het van belang te benadrukken dat steeds

aangesloten wordt bij het reguliere programma. De inhoud van de lessen blijft gelijk, hetgeen gevraagd wordt van de leerlingen blijft grotendeels gelijk, maar er wordt aangesloten bij het taalbeheersingsniveau van de leerlingen. Ook veranderingen in didactische aanpak zijn niet wereldschokkend: de eigen werkwijze blijft gehandhaafd, maar met een accentverschuiving naar ondersteuning bij taal.

Taal in alle vakken

'Elke docent is taaldocent' is een kreet die al een aantal jaren gebedigd wordt. Het Platform Taalgericht Vakonderwijs geeft lesmaterialen, good practices en

ECONOMIE EERSTE LEERJAAR VMBO (ALLE NIVEAUS)

ALGEMENE TAALVAARDIGHEDEN

Begrijpend lezen is een belangrijk onderdeel in de les om de som uit de opgaven te halen. Belangrijk is om te kunnen ontdekken met welke gegevens er gewerkt moet worden. In het eerste leerjaar vragen wij van onze leerlingen dat zij teksten kunnen lezen waarin de informatie herkenbaar geordend is, belangrijke informatie gemarkeerd is of herhaald wordt. Teksten bestaan over het algemeen uit hoogfrequente woorden. 1F *Lezen zakelijke teksten*

Wanneer we teksten uit kranten gebruiken in de les, zijn deze niet te gedetailleerd, niet te lang en hebben ze het algemene nieuws als onderwerp. Ook in deze teksten komen voornamelijk hoogfrequente woorden voor. 1F *Lezen zakelijke teksten*

ALGEMENE COMPETENTIES

Doelgericht en planmatig werken

De leerling:

- gebruikt de aanwezige richtlijnen;
- stelt vast wat het doel is en werkt hiernaar toe;
- maakt een stappenplan;
- is in staat een planning te maken;
- toetst of doelen zijn behaald.

Informatie verwerken en onderzoeken. 1F *Lezen zakelijke teksten*

De leerling:

- kan informatie opzoeken in duidelijk geordende naslagwerken;
- kan schematische informatie lezen en relaties met de tekst uitleggen;
- kan relaties leggen tussen de tekst en algemene kennis;
- kan meningen en informatie interpreteren voor zover deze dicht bij hem staan;
- kan een oordeel over een tekst verwoorden.

Samenwerken. 1F *Luisteren en gesprekken voeren*

De leerling:

- kan kritisch luisteren naar meningen en een reactie geven;
- kan de eigen mening verwoorden en onderbouwen met argumenten;
- kan informatie vragen en geven;
- kan zijn woorden ondersteunen door non-verbaal gedrag;
- beschikt over voldoende woorden om te praten over vertrouwde situaties en onderwerpen, maar zoekt nog regelmatig naar woorden en varieert niet veel in woordgebruik.

Presenteren. 1F *spreken*

De leerling:

- kan in eenvoudige bewoordingen een presentatie geven. Pauzes, herformuleringen en valse starts komen af en toe voor;
- kan zijn gedachtegang begrijpelijk verwoorden hoewel de structuur nog niet altijd klopt;
- kan het verschil tussen formele en informele situaties hanteren;
- kan gebruikmaken van ondersteunende materialen om een voorbereide presentatie beter over te brengen.

Reflecteren en evalueren

De leerling:

- is kritisch over de effectiviteit van het eigen handelen;
- kijkt terug op het verloop van de opdracht;
- is in staat zelf verbeterpunten aan te dragen.

Kader 2. Voorbeeld van een vakwerkplan (onderdeel taal)

kijkwijzers uit om alle docenten ertoe te bewegen aandacht te geven aan taal. De drie pijlers waarop de aanpak van taalgericht vakonderwijs zijn gebaseerd, zijn: context, interactie en taalsteun. In combinatie met een breed repertoire aan didactische werkvormen kunnen alle docenten met behulp van deze drie pijlers aandacht geven aan taal. Om dit te doen, hebben zij soms training nodig of in elk geval de goodpracticevoorbeelden van de site <www.taalgerichtvakonderwijs.nl>.

Een voorbeeld van zo'n good practice is talige ondersteuning te bieden bij een onderwijsleergesprek. Het onderwijsleergesprek is een veelgebruikte werkvorm om bijvoorbeeld een nieuw onderwerp te introduceren. Wanneer tijdens het gesprek woorden op het bord geschreven worden, leerlingen elkaars antwoord moeten parafraseren, de docent leerlingen synoniemen laat geven, dan is er sprake van taalsteun. Het gaat dus vaak om een kleine accentverschuiving in de reeds gebruikte werkwijze.

Vertaling naar de lespraktijk

Wanneer het leerlingvolgsysteem op een school goed functioneert, weten docenten in principe hoe vaardig hun leerlingen zijn in taal en tegen welke problemen zij aanlopen. Maar hoe zorgt de docent die niet is opgeleid om een taal te geven, dat zijn leerlingen voldoende taalsteun krijgen om goed te kunnen scoren in zijn vak?

Allereerst is het van belang om taal mee te nemen in het systeem van regels en afspraken op school. Wanneer bijvoorbeeld leesstrategieën onderwezen worden, kan de economiedocent de strategie op dezelfde manier aanhalen als deze bij Nederlands onderwezen wordt. Ook afspraken over correct spellen en taalverzorging kunnen het beste schoolbreed gemaakt worden. Wanneer eenmaal schoolbrede afspraken gemaakt zijn, is het zaak leerlingen de stof zo aan te bieden dat taal voor hen geen struikelblok is om deze te begrijpen. Vaktaalwoorden worden vaak al expliciet onderwezen, maar ook algemene taal moet onderwezen worden om leerlingen te helpen bij het begrijpen van de stof.

Leraarsgedrag kan de ondersteuning vormen die de leerling, blijkens zijn taaltoetsresultaten, nodig heeft. Dit lijkt ingewikkeld, maar is het niet. Immers, alle docenten hebben een zeker repertoire aan didactische werkvormen tot hun beschikking. Het enige wat ze hoeven te doen om taalsteun te geven binnen deze werkvormen is het accent te verschuiven naar taal: bij het activeren van voorkennis kan bijvoorbeeld van

leerlingen gevraagd worden dat ze in hele zinnen antwoorden. Wanneer er begonnen wordt met een onderwijsleergesprek bij geschiedenis, kan taalsteun gegeven worden door leerlingen synoniemen te laten geven of zelf te parafraseren. Visuele en taalondersteuning bij het onderwijsleergesprek wordt gegeven door tijdens het gesprek een woordweb te maken op het bord.

In zijn boek *Wat werkt in de klas* geeft Robert Marzano (2008) voorbeelden van bewezen effectieve didactische werkvormen. Vele daarvan zijn te koppelen aan taal. Marzano zegt bijvoorbeeld dat het maken van aantekeningen een zeer effectieve hulp is bij het verwerken van leerstof. Wanneer je leerlingen vraagt om aantekeningen te maken in hun eigen woorden, iets dat veel docenten al doen, en deze na bestudering van de leertekst te reviseren, geef je aandacht aan taal terwijl je met de lesstof bezig bent.

Voorwaarden

Didactiek is een van de belangrijkste succesfactoren voor het realiseren van kennisverwerving bij leerlingen en dus van woordenschatverwerving. Woordenschat en begripontwikkeling is immers een onderdeel van

Vaktaalwoorden worden vaak al expliciet onderwezen, maar ook algemene taal moet onderwezen worden om leerlingen te helpen bij het begrijpen van de stof

vakinhoudelijke kennis (Marzano, 2008, pp. 99–104). Om te weten hoe de didactiek zo effectief mogelijk kan zijn, is het van belang rekening te houden met een aantal andere factoren: de omgeving (ouders, vrienden, straatcultuur), de afspraken en visie op taal van de school, de extra begeleiding in of buiten de klas, en de schoolcultuur. Wanneer deze zaken zo ingericht zijn dat ze bijdragen aan taalontwikkeling, zal de toegepaste didactiek het meeste effect sorteren.

Omdat je als docent in het voortgezet onderwijs meestal maar één vak geeft en leerlingen dus maar een bepaald aantal uren ziet, heb je een beperkte invloed op hun vorderingen in taalvaardigheid. Om deze invloed te vergroten, is een schoolbrede aanpak vereist. Niet alleen moeten alle docenten taaldocent zijn, ook moeten er bepaalde schoolbrede afspraken zijn. Deze schoolbrede afspraken richten zich, zoals beschreven, op de lessen, maar ook op de invloedsfactoren buiten school. De schoolbrede afspraken zijn vervat in beleids- of actieplannen en komen voort uit de visie van de school.

Om de taalsituatie en de genoemde voorwaarden op school in kaart te brengen kan een digitale scan ingevuld worden op <www.cps.nl/taalinkaart>. Dit instrument is ontwikkeld om scholen te helpen prioriteiten te stellen in een schoolbrede aanpak van taal. De scan biedt onder andere zicht op de aanwezige kennis over taal bij docenten, de manier waarop ouders betrokken zijn bij aandacht voor taal en de mate waarin betrokkenen het belang zien van hun rol in het geven van aandacht aan taal.

Contact met voorafgaand en vervolgonderwijs

Binnen de eigen school is het lastig taal in alle vakken aandacht te geven. Hierboven is geprobeerd aan te geven dat taal in alle vakken te realiseren is met kleine maar effectieve accentverschuivin-

gen. Echter, het rapport van de commissie-Meijerink richt zich op de drempels tussen de verschillende onderwijssectoren. Dat betekent dat er hoe dan ook contact moet zijn met het voorafgaand en vervolgonderwijs om een echte doorlopende lijn te realiseren.

Het contact tussen basisschool en middelbare school bestaat meestal in elk geval uit het overdrachten van (Cito-)toetsgegevens. Van de nieuwe brugklassers is dus bekend hoe zij scoren op taal en met welke onderdelen ze eventueel moeite hebben. Van de verwachtingen die men in mbo en hbo heeft op taalgebied, is in het voortgezet onderwijs meestal niet veel bekend. Men kent de leerboeken niet en heeft niet altijd weet van eventuele toetsen die worden afgenomen. Naar het voorbeeld van het contact met de basisschool, kan met de mbo-scholen waar leerlingen naartoe gaan, overleg gevoerd worden over de eisen en verwachtingen die men daar heeft aanzien van taal. Alle leerlingen zouden voor alle vaardigheden het 2F-niveau moeten hebben aan het einde van hun vmbo-opleiding, maar bij sommige mbo-opleidingen wordt een hoger leesvaardigheidsniveau vereist. Leerlingen die bijvoorbeeld management, economie en recht gaan doen (mbo-niveau 3 en 4), moeten op 2S-niveau kunnen lezen om de handboeken in het mbo te kunnen volgen.

Invloedsfactoren buiten school

Scholen zouden leerlingen altijd moeten kunnen adviseren hoe zij ook buiten school hun taalniveau kunnen bijspijkeren als dit nodig is. Uit leerling enquêtes van CPS blijkt dat veruit de meeste leerlingen thuis hulp vragen wanneer ze vastlopen in een vak. Ze weten wel dat hun docent hen kan helpen, maar het thuisfront schiet meestal te hulp voordat de leerling bij de docent aanklopt. De school kan leerlingen en ouders op de

hoogte stellen van het belang van lezen voor taalontwikkeling.

Soms is er sprake van een sterke straatcultuur waarin leerlingen verkeren. In dat geval is het belangrijk dat docenten leerlingen het onderscheid bijbrengen tussen straattaal en 'formele' taal. Leerlingen weten wel dat dit onderscheid er is, maar ontlenen status aan het spreken van straattaal en kennen bovendien niet altijd alternatieve woorden voor de straattaalwoorden die zij veel gebruiken. Docenten kunnen hun dus hulp bieden zich de 'formele' taal eigen te maken. Bewustzijn van de invloedsfactoren buiten de school is belangrijk. Bewuste docenten kunnen sturing geven aan de taalontwikkeling van leerlingen en leerlingen zelf bewust maken van het belang van taal.

De doorlopende leerlijn taal wordt gerealiseerd door alle docenten samen. Docenten Nederlands kunnen als experts collega's voorzien van advies en materialen, maar ook collegiale consultatie tussen docenten van verwante vakken kan nuttig zijn bij het realiseren van een doorlopende leerlijn taal. Wanneer de drempels tussen schoolsectoren echt geslecht worden, is er sprake van warme contacten met de omgeving van de leerling, het voorafgaand en vervolgonderwijs en van een goed volgsysteem waarin bijgehouden wordt of leerlingen de drempelniveaus bereiken. ■

Meer informatie over de doorlopende leerlijn taal is te vinden op <www.taalenrekenen.nl> en in de boeken *Taal en rekenen op de grens van primair en voortgezet onderwijs* en *Taal en rekenen op de grens van voortgezet onderwijs en mbo, hbo en wo*. Beide boeken zijn gratis aan te vragen bij CPS via <a.schraverus@cps.nl>.

LITERATUUR
Expertgroep Doorlopende Leerlijnen Taal en Rekenen. (2008). *Over de drempels met taal en rekenen: hoofdrapport*. Enschede: Auteur.
Marzano, R. (2008). *Wat werkt in de klas*. Middelburg: Bazalt.